

**Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun Yüzüncü Yılında Sosyal Hizmetler
ve Çocuk Esirgeme Kurumu**

Social Services and Child Protection Institution on the Centennial
Anniversary of the Republic of Türkiye

Makbule Sarıkaya

Prof. Dr. Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü

Prof. Dr. Ardahan University, Faculty of Humanities and Sciences, Department of
History
Ardahan, Türkiye

E-posta: makbulesarikaya@ardahan.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-2676-6245

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makale / Research Article

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Yaz-Haziran/Summer-June

Geliş/Received: 03 Nisan/April 2024

Kabul/Accepted: 29 Mayıs/May 2024

Yayın/Published: 30 Haziran/June 2024.

Atıf/Cite As

Sarıkaya, Makbule. "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun Yüzüncü Yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu". *Demokrasi Platformu Dergisi*, (2024), 13/40, 20-33.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi ve intihal tespit edilmemiştir. /This paper was checked for plagiarism. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Makbule Sarıkaya)

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

Yazar Katkıları / Author Contributions: Makbule Sarıkaya % 100

Web: <https://www.demokrasiplatformu.com/dergi/>

E-mail to: demokrasiplatformudergisi@gmail.com **Publisher** Serkan Yorgancılar, Ankara-Türkiye.

Öz

Çocuk, devlet ve milletlerin geleceği olduğu için onun yetiştirilmesi ve himayesi tarih boyunca kişi, cemiyet ve kurumları meşgul eden bir konu olmuştur. Tarihte farklı coğrafyalarda kurulan Türk devletleri de çocuk eğitim ve himayesine yönelik çalışmalar yapmış, kurumlar kurmuşlardır. Bunlardan biri olan Osmanlı Devleti, XX. Yüzyılın başında sömürgecilik yarışının küresel bir savaşa dönüştüğü bir ortamda yıkılmıştır. Mali gücü kadar üretici nüfusunu da savaşlarda kaybeden Osmanlı Devleti, kapitülasyonlar ile her alanda dışa bağımlı olduğundan sosyal hizmetlere ilişkin alanlarda da yetersizliklere sahipti. Bu olumsuz iktisadi ve beşeri sermayeyi devralan Türkiye Cumhuriyeti, mevcut zorluklara rağmen milli kalkınma ve aydınlanma savaşına girişmiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğindeki bu topyekun savaş, Türk Kurtuluş Savaşının askeri ve siyasi zaferlerinden sonra ekonomik, sıhhi, terbiyevi ve sosyo-kültürel bir mahiyet kazanmıştır. Bu bağlamda geleceğin yurttaşının yetiştirilmesi kadar, savaş, göç ve çeşitli sıkıntılardan dolayı sayıları artan kimsesiz çocuklar ile de ilgilenilmiştir. Savaşın devam ettiği yıllarda 30 Haziran 1921'de Ankara'da kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti cephelerden toplanan yetim ve kimsesiz çocukların himayesi ile işe başlamıştır. Kısa sürede yurt içinde birçok yerde şube açan ve çalışmalarıyla halkın takdirini ve desteğini kazanan cemiyet benimsediği çocuk davası ile kapsamlı faaliyetlerde bulunmuştur. 1935'de Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu adını alan cemiyet, günümüze kadar farklı bakanlıklara bağlanarak ve farklı isimler alarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Anahtar kelimeler: Çocuk, Dr. Fuad Umay, Himaye-i Etfal, Çocuk Esirgeme, Gürbüz Türk Çocuğu

Abstract

Since children are the future of states and nations, their upbringing and protection has been a subject that has occupied individuals, societies and institutions throughout history. Turkish states established in different geographies throughout history have also carried out studies and established institutions for the education and protection of children. One of these, the Ottoman State, was established in the 20th century. The Ottoman Empire, which lost its productive population as well as its financial power in the wars, had deficiencies in social services as it was dependent on foreign sources in every field due to capitulations. The Republic of Turkey, which took over this negative economic and human capital, embarked on a war of national development and enlightenment despite the existing difficulties had deficiencies in social services as it was dependent on foreign sources in every field due to capitulations. This all-out war, led by Gazi Mustafa Kemal Atatürk, gained an economic, sanitary, educational and

socio-cultural nature after the military and political victories of the Turkish War of Independence. In this context, as well as raising future citizens, orphan children, whose numbers increased due to war, migration and various problems, were also taken care of. During the years when the war continued, the The Turkish Child Protection Society, which was established in Ankara on June 30, 1921, started its work with the protection of orphans and orphans collected from the fronts. The society, which opened branches in many places in the country in a short time and gained the appreciation and support of the public with its work, carried out extensive activities with the child cause it adopted. The society, which was named the Turkish Child Protection Agency in 1935, continues its work by being affiliated with different ministries and taking different names until today.

Keywords: Child, Dr. Fuad Umay, The Turkish Child Protection Society, Robust Turkish Child.

Giriş

Savaş ve doğal afetler gibi olağanüstü durumlar ülkelerde birçok sosyal sorunun ortaya çıkmasına neden olur. Bu sorunlar çözülmez ise milletlerin kanayan yaraları haline gelebilirler. Ülkelerin geleceğini ilgilendiren ve uzun vadeli ve kapsamlı bir çalışma gerektiren bu sorunların başında kimsesiz çocuklar meselesi gelir. Genellikle olağanüstü durumların ortaya çıkmasıyla ve toplumsal sorunların artmasıyla bu çocukların sayıları da artmaktadır. Bu bağlamda son yüzyılında Osmanlı Devleti'nin yaşadığı uzun süreli ve yenilgiyle biten savaşlar, işsizlik, fakirlik ve göç gibi nüfusun kitlesel hareketliliği, siyasi, sıhhi, mali ve sosyal sorunların çözülmemesi ülkede kimsesiz çocukları çoğaltmış ve mesele toplumsal bir sorun haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti ve Himaye-i Etfal Cemiyeti

Günümüzde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü olarak yapılandırılan, eski adıyla Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu yüz yıllık köklü ve güçlü bir tarihi geçmişe sahiptir. Kurumun tarihi, 1900'lü yıllardaki ağır yenilgilerin yaşandığı bir dönemde artan çocuk sorununa çözüm bulmak için bir araya gelen hayırseverlerin kurduğu Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne kadar gider. İlki 1908'de Kırklareli'nde Dr. Fuad Bey (Umay)¹ ve arkadaşlarının

---

¹ Dr. Mehmet Fuad (Umay); Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurucusu ve 1948'e kadar başkanı olan Dr. Mehmet Fuad Bey'in ismi cemiyetin ve kurumun tarihiyle özdeş niteliktedir. Türklerde "çocukların ruhunu koruyan tanrıca" anlamına gelen Umay'ı soyadı olarak Atatürk'ten alan Dr. Fuad Bey, hayatı

Sarıkaya, Makbule. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun Yüzüncü Yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu.

kurduğu Himaye-i Etfal Cemiyeti olarak değerlendirilmekle birlikte bu cemiyet Balkan Savaşları'ndan sonra ortadan kalkmıştır. Sosyal hizmetler devletin görevleri arasında yer alsa da I. Dünya Savaşı'nda mali sistemin iyice bozulması toplumsal sorunları arttırmıştır. Böyle bir ortamda savaştan sadece kimsesiz kalan çocuklar değil aynı zamanda savaşın hüküm sürdüğü bölgelerdeki tüm çocuklar da etkilenmişlerdir. Örneğin doğrudan cephe hattı olmayan bölgelerde Anadolu'daki Rum ve Ermenilerin saldırıları ve kıyımına maruz kalan çocuklar son derece olumsuz koşullar içindeydiler.² Böyle bir ortamda çeşitli kilise, yardım kuruluşu ve örgütlerin himaye etmediği Osmanlı yetimlerine yardım etmek gayesiyle 1917'de İstanbul'da kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti, savaşın son yıllarında faaliyetlerine başladı. Ancak Mondros Mütarekesi ile 1918'de işgale uğrayan İstanbul'da zor koşullarda faaliyetlerini yeterince aktif sürdüremedi. İstanbul, İtilaf Devletleri'nin işgalindeyken Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlayan Türk Kurtuluş Savaşı'nın Eylül 1922'de başarıyla tamamlanmasıyla beş yıllık işgalden kurtarılmıştır.³ Böylece işgal İstanbul'unda varlığını sürdürmeye çalışan İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1921'de Ankara'da kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti ile birleşerek İstanbul şubesi haline gelmiştir.⁴

Türkiye Cumhuriyeti ve Sosyal Hizmet Politikaları

Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği bir dönemde, 30 Haziran 1921'de Ankara'da kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal hizmet politikasını hayata geçiren ve çocuk davasını milli bir harekete çeviren ülkemizin ilk sosyal hizmet kurumudur. Mustafa Kemal Atatürk'ün desteği ve Dr. Fuad Umay'ın başkanlığında kurulan Cemiyet, kısa sürede kapsamlı çocuk himayesi çalışmalarısıyla 1920'ler Türkiyesinin sorunlarının çözümünde hayati rol oynamıştır.⁵

Gelirleri üye aidatları, çeşitli bağış ve yardımlardan oluşan cemiyet, siyasi nitelikten ziyade özerk yapıya sahip bir hayır kurumudur. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ülkede, başta şehit çocukları olmak üzere kimsesiz kalan tüm

---

boyunca çocuk meselesiyle yakından ilgilenmiş ve başarılı çalışmalarıyla tarihe geçmiş Cumhuriyet aydınlarımızdandır. 1885 yılında Kırklareli'nde doğan Dr. Mehmet Fuad Umay, milli mücadeleye katılan bir doktor ve milletvekilliği yapmış bir devlet adamıdır. ömrünü adadığı çocuk davasına yönelik birçok çalışma yapan Dr. Fuad Umay, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun yarım asırlık yöneticisi, sosyal hizmet alanında daha birçok cemiyet kuran bir sivil toplum önderidir.

² Ali Güler, Tarihin Tanıklığında Ermeniler ve Rumlar, TÜRKAR yayınları, Ankara, 2000, s. 36.

³ Hüseyin Tosun, "İtilaf Devletleri Son Birliklerinin İstanbul'dan Ayrılışları (2 Ekim 1923)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, IX-27, Kasım 1993, s.633,636.

⁴ Makbule Sarıkaya, " Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Şubesi'nin Faaliyetleri (1917-1935), Atatürk Dergisi, 11/2, Erzurum, 2022, s.54 (51-59)

⁵ Makbule Sarıkaya, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935, Ankara, 2011, s.56

çocuklara kapısını açan Cemiyet gelecek kuşağın ruhsal ve bedensel gürbüzlükte yetişmesi için benimsediği çocuk davasını milli bir harekete dönüştürmüştür.

Mustafa Kemal Atatürk, Cemiyetin tüm çalışmalarını desteklemiş çocuk bayramları, cemiyet yararına düzenlen güreş yarışmaları, balo ve müsamere gibi etkinliklerine katılmıştır. Atatürk ve diğer devlet büyüklerinin çocuklara verdiği kıymet ve desteğin göstergesi olan Himaye-i Etfal Cemiyetin çocuk baloları, Himaye-i Etfal Baloları, çocuk bayramı ve çocuk haftası önemlidir. Cemiyete maddi ve manevi desteğini sürdüren Atatürk, yurt gezilerinde korunmaya muhtaç çocukların yurtlarını ziyaret etmiş ve bazı yetim çocukları himayesine almıştır. Atatürk'ün himayesine aldığı Van'daki kimsesiz Abdurrahim, Bitlis'te yetim Afife ve Kağıthane Darüleytamın'daki Zehra onun manevi evlatlarıdır. Ayrıca sığırtmaç Mustafa, Afet, Rukiye, Nebile, Sabiha Gökçen ve Ülkü hanımlar da himayesine aldığı çocuklarıdır. Her birinin örnek bir şahsiyet olması için çalışan Atatürk, manevi evlatlarını yeni Türkiye'nin çocukları ve yarının Türk kadını ve anası olarak birer model niteliğinde yetiştirmiştir.

Cemiyetin Yapısı ve Gelir Kaynakları

Yeni Türkiye'nin benimsediği çok yönlü "Çocuk Davası"nı hayata geçirmek için Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti gayretle çalışmıştır. Kuruluşundan itibaren tüm çağdaş kurumlarıyla yapılanmaya başlayan Cemiyet, Türkiye'nin modern sosyal hizmetlerini düzenlenme görevini üstlenmiştir. Öncelikle Kurtuluş Savaşı sırasında yetim, öksüz ve kimsesiz kalan binlerce vatan evladının kurtarılmış, çocuk konusunda milletin bilinç ve duyarlılığının artırıldığı sosyal yardımlaşma duygusu yaygınlaştırılmıştır. 1920'li yılların Anadolu'sunda "...halk hudutlarda vatanın savunmasıyla meşgul iken, kadın, çocuk ve yaşlılar her türlü eziyet ve cefayı çekmiş, sefaletin son derecesine düşmüş"⁶ durumunu düzeltmek için kapsamlı ve etkin çalışmalar yapılmalıydı. Yani ülkenin azalan nüfusu, artan dış borcu ve sanayi, tarım, sağlık, eğitim ve kültür alanındaki fakirliği kadar uzun süren savaşların yarattığı caresizlik, cehalet ve yokluklarla mücadele edilmeliydi. Balkan Savaşları'ndan beri devam eden savaşlarda birçok cephe çocuk denecek yaştaki gençleri ve üretken erkek nüfusu kaybederek takat-ı umumisini yitiren ülkede savaş, erkek nüfusu azaltmış, aileleri parçalamış, göç, işsizlik ve sefalet toplumsal barışı bozmuştu.

⁶ Cemil (Topuzlu) Paşa, İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım, İstanbul, 2002, s.185-186.

Sarıkaya, Makbule. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun Yüzüncü Yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu.

Bütün bu şartlar altında 1921'de kurulan ve "Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi" başlığını taşıyan Cemiyet, altmış sekiz maddelik ilk nizamnamesinde amaçlarını şu şekilde özetlemiştir. "...evvela şehit çocuklarıyla, saniyen harp malullerinin ve harp felaketzedelerinin çocuklarıyla iştigal..."⁷ edecekti ve devamında bütün kimsesiz çocukların himayesiyle ilgilenecekti. Cemiyet kimsesiz çocuklar kadar anne ve çocuğa yönelik kapsamlı bir sosyal hizmet vermek için ise şu faaliyetleri gerçekleştirecekti. Bu amaçla cemiyet, doğumlarda müracaat edenlere yardım etmenin yanında, çocuklar için yurt genelinde çocuk dispanserleri, misafirhaneler ve yetim yuvaları kurmak; süt dağıtım yerleri açmak; fakir ve hasta çocuklara tedavi, gıda ve malzeme yardımı yapmak; fakir okul çocuklarına kırtasiye, iaşe ve gıda yardımı yapmak; iş görecekt yaş ve yapıdaki çocuklara iş bulmak; kurum ve muhakemelerde çocuk hukukunu korumak için velisiz ve vasisiz çocukların kanuni temsilciliğini almak; çocuk kütüphaneleri, iş atölyeleri, oyun meydanları ve oyun bahçeleri kurmak gibi çocuklara ait adli, tıbbi, terbiyevi konularda destek olmak ve bilgi vermek gibi görevleri yerine getirmek gayretindedir.

Modern bir sosyal hizmet fikriyle hizmete başlayan Cemiyet, yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da hızla teşkilatlanmış ve şubeler açmıştı. Kurulduğu yıllarda ülkedeki şehit çocuklarının sayısı 14 000'den fazlaydı.⁸ Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği dönemde Cemiyet ilk iş olarak, cepheden ve cephe gerisinden toplanan ve Ankara'ya gönderilen kimsesiz çocukları himaye etti. Bu çocukları yaş, eğitim ve kabiliyetlerine göre, sanat okulu, yatılı okul, ticaret ve ziraat okulu ve askeri okul gibi eğitim kurumlarına veya çırak olarak iş yerlerine, darüleytamlara veya aileler yanına geçici evlatlık vermek suretiyle istihdam etmiştir. Cemiyeti bakım, tedavi ve eğitim imkanları sağladığı kimsesiz çocuklara yaptığı maddi ve manevi yardımlarla ilk on yıl içinde 600.000'den fazla çocuğa himaye sağlamıştır.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin merkez ve şubelerinde, kimsesiz ve yetim çocuklar himaye edilmekle birlikte ihtiyacı olan çocuk, anne ve ailelere her türlü yardım yapılmıştır. Bu yardımlar arasında sıhhi süt, mama ve sıcak yemek gibi gıda maddesi; kundak takımı, elbise, önlük ve ayakkabı gibi giyim eşyası, kitap ve kırtasiye malzemelerinin yanında sosyo kültürel ve sıhhi yardımlar sayılabilir.

Cemiyet, dönemin bebek ölümlerini önleme, sağlıklı süt ve besine ulaşmaya yardımcı olma, bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadele etme gayretiyle

⁷ Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 30 Haziran 337, s.3-4.

⁸ "Himaye Edilen Etfalin Esnanı Hakkında Rapor" Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.184-185.

himayesindeki çocuklar kadar toplumun tamamına yönelik verdiği sağlık hizmeti ve sıhhi yardımları oldukça geniştir. Bunlar arasında gebelikten yuva kurmaya kadar bir kişinin ihtaycı olan gebelik ve doğum bilgisinin verildiği ana kucakları, doğumevleri, muayeneler ve dispanserlerdeki rutin kontroller; sağlık taramaları, okul muayeneleri ve diş muayenesi hizmetleri; çocuk bahçelerindeki sıhhi eğitimler; çocuk banyo, hamam ve havuzlarda verilen sıcak su ve sabun desteği; seyyar hastabakıcı, ebe ve gezici sağlık ve eğitim hizmeti veren görevlileriyle Cemiyet sıhhi hizmetleri toplumun geniş kesimlerine ulaştırmıştır.

Cemiyet, farklı isimlerle kurduğu kurumlarında gebelere, anne ve anne adaylarına sıhhi olduğu kadar fikri ve terbiyevi bilgiler vermiştir. Gebelere doğumevlerinde, süt damlası ve ana kucakları ve muayenehane gibi kurumlarında annelere çocuk bakımı, beslenmesi, temel hıfzıssıhha bilgileri verilmiştir. Kurumlarında resimli kartlar vasıtasıyla görsel bilgi veren cemiyet, çocuk ve bakımına yönelik birçok telif ve tercüme eseri de ebeveynlerin hizmetine sunmuştur. Özellikle Cemiyetin hazırladığı broşür, poster ve dergilerle bebek, çocuk, aile terbiyesi konuları üzerinde kamuoyu oluşturulmuş ve 23 Nisan'ın çocuk bayramı ve çocuk haftasında düzenlenen etkinliklerle önemli bir kültür hizmeti verilmiştir. Böylece Cemiyetin ve devletin çocuk konusundaki faaliyet ve gayeleri halka anlatılarak onların destek ve teveccühleri kazanılmıştır.

Nizamnamesine göre merkezi Ankara'da olan ve şubelerinde örgütlenebilen Cemiyet, ticaret ve siyasetle uğraşmayacak ancak kendisine gelir getirecek bazı işletmeleri kurma ve işletme hakkına sahip olacaktı. Cemiyet, yirmi liralık küçük bir bütçe ve kısıtlı imkanlar ile işe başlamış olmasına rağmen kısa sürede yapılanmasını tamamlayarak amaçları doğrultusunda idare edebilecek güce ulaştırmıştır. Bunda gayretle çalışan cemiyetin ulvi amaçlarına inanan Türk milletinin yardımlaşma duygusunun ve güveninin büyük payı olmuştur. Bu yönüyle cemiyetin gelirlerinin büyük ölçüde yardım, bağış ve kendi faaliyetlerinden elde ettiği kazançlardan oluştuğu görülmektedir. Cemiyetin Nizamname-i Esasisi'ndeki başlıca kaynaklarını; daimi üye aidatları; hükümetin, vakıfların ve belediye dairelerinin verdiği devlet yardımları; Cemiyete ait taşınır ve taşınmaz olarak kaydedilen malların gelirleri ve kurumların kira ve işletme gelirleri; merkez ve şubelerin düzenlediği balo, sergi, konferans, müsamere, şefkat pazarı, çiçek ve rozet dağıtılması, piyangolar ve bazı

yarışlar gibi etkinliklerden elde edilen kazanç; yasaya göre bazı hayır kurumlarıyla paylaşılan fitre ve kurban derilerineden gelen gelirler olarak göstermektedir.⁹

Kaynaklarından da anlaşılacağı gibi büyük ölçüde halkın desteği ile ayakta duran bir hayır kurumu olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti aynı zamanda kamu yararına çalışan bir cemiyet olduğundan devlet tarafından küçük de olsa bazı yardımlar almaktaydı. Cemiyet, merkez ve şubelerinde düzenlediği çeşitli etkinliklerle hem kendi tanıtımını yapabilmiş hem de Cemiyete gelir sağlayabilmiştir. Bu bağlamda; Himaye-i Etfal Kumbaraları, Cemiyetin şevkat pulları, kartları ve rozetleri bayramlarda öne çıkan birer yardım toplama uygulamasıydı. Ayrıca cemiyete verilen şefkat fişleri, pullar ve lüks telgraf kağıtları ve eşya piyangoların ile para ile işleyen otomatik makinelerin kullanımından elde edilen gelirler de önemlidir. Yine Cemiyetin hazırladığı veya geliri cemiyete bağışlanan kitap-mecmua ve neşriyat gelirleri, merkez ve şubelerin düzenlediği gezi, çay ve müsamere gibi çeşitli sosyo-kültürel etkinliklerden elde edilen kazançlar ve bu etkinliklerde toplanan bağış ve yardımlar cemiyetin gelir hanesine yazılabilir. Bu gelirlerle binlerce çocuğu hayata hazırlayan Cemiyet, himayesindeki çocukları iş sahibi oluncaya kadar takip edebilmiştir. Cemiyetin giderlerini çalışanların maaşları, müesseselerin giderleri, çocuklara yönelik her türlü faaliyete ilişkin harcamalar oluşturmaktaydı.

Cemiyetin kararlı ve azimli çalışmalarıyla yurtda geniş bir çocuk koruma teşkilatının oluşturulmuş ve Cemiyet'in hizmetinden 10 yılda genel merkezde 139.445, şubelerinde 676.611 olmak üzere 816.056 çocuk yararlanmıştı. 1921'de sadece yurtiçinde 10 şubesi olan cemiyet, 1935'de 574 yurt içi, 38 yurt dışı olmak üzere 612 şubeye ulaşmıştır. Şubeler cemiyetin amaçlarını hayata geçirmenin yanında yaptıkları faaliyetlerle halkın takdirini kazanmış, yardımlarına mazhar olmuş ve cemiyeti tanıtabilmişlerdir. Şubelerin düzenlediği müsamere, konferans, sergi ve bazı yarışmalarla yüklü miktarda yardım toplamaları bu nedenledir.

"Çocuğun ana rahminden itibaren korunma"¹⁰ hedefinde olan Cemiyetin birçok ilde ve ilçede kurduğu önemli kurumları vardır. 1930 yılındaki verilere göre bu kurumlarından Ankara, Diyarbakır'da birer Ana Kucağı; Ankara, Balıkesir, Bursa(2), Elazığ, İzmir, Giresun, Adalar birer olmak üzere toplam 8 Gündüz Bakımevi, Ankara, Denizli, Eskişehir, İstanbul, Tokat, Mersin, Konya, Sivas'ta birer Süt damlası; Ankara(3), Adana, Balıkesir, Denizli, Bolu, Diyarbakır, Bursa, Edirne, Eskişehir,

⁹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1925, s.21; Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, Ankara, 1337 (1921), s. 26.

¹⁰ Fuad Umay, Hayatım, Ankara, 1961, s. 3.

İstanbul, İzmir, Giresun, Tokat, Mersin, Antalya, Konya, Üsküdar, Zile, Fatih, Kasaba, Bakırköy'de birer Muayenehanesi; Bakırköy'de .in Doğumevi; Adana, Balıkesir, Çorum, Eskişehir, Elazığ, Tokat, Mersin, Kars, Muğla, Adalar, Adapazarı, Biga, Erbaa, Ereğli, İnegöl, İnönü, Gelibolu, Hendek, Kalecik, Kadıköy, Karapınar, Uzunköprü, Lapseki, Reşadiye, Zile, Fatih, Ankara, Sivas olmak üzere toplam 28 Aşhanesi; Artvin, İzmir, Giresun, Tokat, Kars, Biga, Lapseki, Reşadiye, Ödemiş, Adana, Balıkesir'de birer Şefkat Yurdu; Çanakkale, Edirne, Adana'da birer Yetim evi; Ankara, Antalya, Kayseri, Giresun, Niğde, İzmir, Eskişehir, Bolu, Denizli, Çorum, Balıkesir, Konya, Gaziantep(2), Emet, Merzifon, Seydişehir, Malkara, Salihli, Safranbolu'da toplam 22 Çocuk Bahçesi; Ankara, Aydın, Adana, Artvin, Balıkesir, Ayancık'da 6 Banyosu; Balıkesir, Çorum, Denizli, Mersin, Çorlu, Salihli'de 6 Sineması; Ödemiş'de bir Okuma odası ve Ankara'da bir Çocuk Bakıcı Mektebi bulunmaktadır. Ayrıca Cemiyetin ziyaretçi hemşire teşkilatı, çocuk kampları, sıhhi müzeler, iş atölyeleri ve anneler birliği gibi kurumları da ilerleyen yıllarda sayıları artarak merkez ve şubelerde başarıyla çalışmıştır.

Cemiyet, tüm kurumları ve çalışmalarıyla milli hedeflere ulaşma gayretinde olduğu gibi yapı, faaliyet ve ilkeleriyle evrensel ölçüt ve hedeflere de sahiptir. Bunarla ulaşma yolunda uluslararası gelişmeleri yakından takip ederek, dünyanın her yerindeki birçok toplantı, kongre, sergi ve konferansa katılmıştır. Ayrıca birçok uluslararası teşkilatın da aktif üyesi olmuş ve etkin roller üstlenmeye çalışmıştır. Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulduğu ilk yıllardan itibaren ilk onbeş yılda katıldığı ve çocuk davasıyla ilişkili olan bazı uluslararası kongre, toplantı ve sergilerden bazıları şunlardır: 8 Nisan 1339/1923 tarihli New York Himaye-i Etfal Kongresi, 6-8 Ekim 1924 Senesinde yapılan Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadi Viyana Ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, Mayıs 1925'de Amerika'da gerçekleştirilen İçtimai Sıhhi Çocuk Kongresi, Haziran 1925 tarihli Cemiyeti Akvam Kadın Ticareti Ve Himaye-i Etfal İstışari Komisyonu Beynelmilel Mesai İdarehanesinden Muhacirlerle İlgili Rapora katılan cemiyet 2-5 Haziran 1927'de Fransa'da düzenlenen Himaye-i Etfal Kongresi'ne katılmıştır. Ayrıca 1927 tarihli Beynelmilel Himaye-i Etfal İttihadi'nin 8. İçtimai Umumisinin Raporu, 30 Haziran 1928 ve 21 Eylül 1928 tarihlerindeki Brüksel Çocuk Sergisi'ne katılmış, 27 Temmuz-4 Ağustos 1929 Pedagoji Teşekkülleri Cihan Federasyonu Kongresi, Eylül 1929 tarihli Danimarka'da Beynelmilel Çocuk Kongresi, 1931'de Amerika'da toplanan Çocuk Himaye Ve Yardım Konferansı, 1933'de Paris'te yapılan Milletler Arası Çocuk Himayesi Kongresi ve 1936'daki Atina'da toplanan Balkan Çocuk Esirgeme

Sarıkaya, Makbule. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun Yüzüncü Yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu.

Kongresi'ne de katılmıştır.¹¹ Bu kongre, sergi ve toplantılara delege gönderen Cemiyet, katıldığı ve yakından takip ettiği bu toplantılara dair bilgileri ve dökümanları kamuoyu ile paylaşmıştır.

Çocuk Esirgeme Kurumu'na Geçiş

Cemiyet'in uzun yıllar tanıtımını yapan ve kıymetli bir tarihi evrak olan *Gürbüz Türk Çocuğu*¹² Dergisi 1926'dan itibaren on yıl boyunca aylık olarak bazen de özel sayılar yayınlamaya devam ederek çocuğa dair her konuda sosyo-kültürel, eğitsel ve sıhhi bilgiler vermiştir. *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisi başta olmak üzere birçok yazılı, sözlü ve görsel yayın yapmıştır. Dergi, kitap ve risaleler yanında halka açık konferanslar, radyo programları, fotoğraflı posterler, sıhhi müzeler ve fotokartlar ile Cemiyet, bebek ölümlerinin önlenmesi, annenin eğitimi ve cehaletle savaş, salgın ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele, nüfus artışının sağlanması konularında bilgi vererek bedensel ve ruhsal gürbüzlükte bir kuşak yetiştirilmesine yönelik hizmetler sunmuştur.

Sonuçta I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sonrasında mali, sıhhi, terbiyevi ve kurumsal yetersizlikleri olan; beşeri sermayesi azalmış, ulaşım, üretim, eğitim ve tarım imkanları kıt; bulaşıcı ve salgın hastalıkların pençesinde çocuk ölümlerinin hayli yüksek olduğu 1920'lerin Türkiye'sinde devletin sosyal hizmet uygulamaları bu kurumla hayata geçirilmiştir. Ülkenin ve milletin geleceğinin umudu ve garantisi olan çocuk, Cumhuriyet Türkiye'sinin ihtiyaç duyduğu bireylerden kurulacak bir toplum için temel sayılmıştır. Bu yönüyle Cemiyet, bebek ölümlerinin önüne geçerek halihazırdaki çocukları yaşatmak ve eğiterek onları üretken hale getirmek için yeni

¹¹ Makbule Sarıkaya, *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti (1921-1935)*, Ankara, 2011, s. 274-275.

¹² **Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi**, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin süreli yayını olan *Gürbüz Türk Çocuğu*, ilk sayısını Ekim 1926 tarihinde yayımlanmıştır. Aralık 1928'e kadar ilk 27 sayısı Arap harfli Türkçe çıkan *Gürbüz Türk Çocuğu*, sonra yeni Türk harfleriyle yayımlanmıştır. *Gürbüz Türk Çocuğu*, çocuk yetiştirmeye yönelik içeriğiyle Aralık 1935 tarihinde 108. sayısına ulaştıktan sonra "Çocuk" ismini alarak daha çok çocuklara yönelik bir yapıya dönüştürülmüştür. *Gürbüz Türk Çocuğu*, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de çocuk davasını her koşulda bir istikbal davası ve milli bir mesele olarak görüp hizmet verme amacını taşımıştır. *Gürbüz Türk Çocuğu*, yetiştirilmesi hedeflenen gelecek neslin ihtiyacı olan eğitim, kültür ve sağlık konularında anne, baba ve çocuğa gerekli bilgi ve desteği verir nitelikte olup, amacını; "*Türk Çocuğu'nu gürbüz yetiştirmek ve Gürbüz Türk çocuklarından kuvvetli, sağlam bir millet vücuda getirmek...*" olarak belirtmiştir. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1920'li yılların iktisadi zorluklarına rağmen Türkiye'de ilk defa çocuk siyasetinin kurulmasını sağlayarak devlete çocuk davasında yardımcı olmakla birlikte, sağlık, eğitim ve kültür hizmetiyle sosyal hizmet ve sosyal dayanışma anlayış ve uygulamalarını hayata geçirmek için her yönüyle gürbüz bir nesil yetiştirmek için çalıştı. *Gürbüz Türk Çocuğu*'nda, sağlık, eğitim ve sosyal ihtiyaçlarının yanında çocuğun sağlıklı ve zinde yetiştirilmesinde, hıfzıssıhha, beden terbiyesi, çocuğun önemi, süt meselesi, bulaşıcı ve salgın hastalıklar bilgisi, bebek ve çocuk bakımı gibi önemli konulara yer vererek anne eğitim ve cehaletle mücadelede çocuk yetiştirenlere bilgi vermiştir. Dergi, özel sayılarla nüfus sayımı, çocuk davasına, 23 Nisan Çocuk Bayramı ve Çocuk Haftasına ayrıca 30 Ağustos Zafer bayramı, Cumhuriyetin Onuncu yılına dair özel nüshalar da çıkarmıştır.

nesli yetiştirme gayretinde olmuştur. Çalışmalarıyla toplumu büyük bir okula dönüştürmek amacıyla olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti; genç Türkiye Cumhuriyeti devletinin normlarını benimseyen ve bunları koruyacak bireylerin yetişmesinde kapsamlı bir sosyal hizmet sunmak görevini hayata geçirmiştir. Bu yönüyle 1920'lerin ilk çeyreğinde modernleşme sürecine giren Türkiye'nin ilk sosyal hizmet kurumu olan Cemiyet, benimsediği "çocuk davası" ile ülkesini seven, sağlıklı, zinde, zeki ve kültürlü "Gürbüz Türk Çocuğu"nu yetiştirmiştir. Aynı zamanda bu çocuğu yetiştirecek Cemiyet, Cumhuriyet'in modern kadın ve ana modeline uygun batılı ve aydın anne tipini de yaratmakta etkin bir rol üstlenmiştir.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin toplumsal hayata yönelik sosyo kültürel bu faaliyetlerden bazıları arasında; çocuk ve ona dair birçok konuda hazırlanan sinema filmlerini göstermek; kitap, dergi, risale ve broşürler dağıtmak; renkli afişler ve resimler hazırlayarak ve konferans ve radyo konuşmaları düzenleyerek belirli gün ve haftalarda yapılan törenlerde ve çocuk bayramı başta olmak üzere dini ve milli bayramlarda Cemiyeti tanıtan ve çocuk davasına katkı sağlayan programlar hazırlamak sayılabilir. Bütün bunların yanında dönemin yaygın uygulamaları arasında yer alan müsamere, piyango, gürbüz çocuk yarışması, çocuk evlatlılar müsabakası veya en güzel yavru müsabakası gibi yarışlar ve çocuk baloları başta olmak üzere çeşitli balolar düzenlemek, cemiyet adına posta, telgraf, kurutma kartları ve pullar hazırlayarak cemiyetin etkinliklerinde kullanmak sosyo kültürel içerikli faaliyetler arasında sayılabilir. Cemiyetin çocuk, anne ve ebeveyne yönelik dergi ve kitap yayınları ve açtığı kurumlarda yaptığı bilgilendirme, bakım ve tedavi hizmetleri gibi faaliyetleri de yine sosyo kültürel içerikli terbiyevi faaliyetleri arasındadır.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1934 sonlarında dildeki sadeleşme akımının da etkisiyle Çocuk Esirgeme Kurumu adıyla Türkçe bir isime kavuşmuştur. Bu yönüyle Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden Çocuk Esirgeme Kurumu'na geçiş bir isim değişikliği olup, Cemiyet veya kurumun çalışma, amaç ve hizmetlerinde herhangi bir anlayış ve uygulama değişikliği olmamıştır. 1935'den itibaren faaliyetlerine devam eden Kurum, II. Dünya Savaşı'nın etkisi ve sonrasında Türkiye'de ve dünyada yaşanan çeşitli siyasi, sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmelerden etkilenmiştir. Türkiye'de çok partili hayata geçiş, uluslararası alanda iki kutuplu dünya düzeni ve Amerika etkisi gibi gelişmeler Kurumun yapısında ve faaliyetlerinde bazı düzenlemelere gitmesine neden olmuştur. Böylece Çocuk

Sarıkaya, Makbule. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun Yüzüncü Yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu.

Esirgeme Kurumu, 1960'lı yıllardan itibaren devletin sosyal hizmet faaliyetlerindeki rolünü daha etkin bir hale getirmek amacıyla kol teşkilatları oluşturmuştur.¹³

Çocuk Esirgeme Kurumu, 1926'dan itibaren kesintisiz yayınladığı ve anne ve çocuğa yönelik eğitim, kültür ve sağlık bilgisi içerikli dergisi olan Gülbüz Türk Çocuğu dergisi yerine Çocuk ve Türk Kadını ve Ana dergilerini yayınlamaya başlamıştır. Böylece kurulduğu dönemden beri yayınladığı anne, ebeveyn ve çocuk kitaplarına yenilerini eklemiş, süreli yayınlarının sayısını da arttırmıştır. Kurum 1936'dan itibaren doğrudan çocuğa yönelik "Çocuk" adıyla yayınlanmaya başladığı süreli yayının yanında Mart 1944'den itibaren "Türk Kadını" ve "Ana" isimli aylık dergiler ile doğrudan kadına ve anneye yönelik yayın yapmıştır.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyetinin sağlık personeli ihtiyacı karşılamak için 1929'da Ankara Keçiören'de Çocuk Bakıcı Okulu'nu açmış, 1964 senesinde lise seviyesine çıkarılarak Hemşire Okulu yapılmıştır. 1973'de Atatürk Çocuk Yuvasında Çocuk Bakıcı Kursu açılmıştır. Sağlık hizmetleriyle ilgili düzenlemeler sonucu Çocuk Esirgeme Kurumu Hemşire Okulu işlevselliğini yitirmeğe başlamış, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrasında Milli Güvenlik Konseyin 51 sayılı kararı ile Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun varlığına son verilmesi üzerine kuruma bağlı hemşire okulunun işlevi sona ermiştir.

Kurumun kuruluşundan itibaren yükselen grafiği 1960'lardan sonra yaşanan hızlı nüfus artışı, sanayileşme, köyden kente göçün beraberinde getirdiği sosyal patlamalar gibi sorunlarla düşüşe geçmiştir. Ayrıca bu dönem kurum, özel gereksinim grubu diye nitelendirilen korunmaya muhtaç çocuk, genç, yaşlı ve özürülülerin bakımı gibi sorunlarla da ilgilenmiştir. 1960'lı yıllar sonrasında yaşanan toplumsal değişim nedeniyle bir bakıma duraklama dönemine giren Kurum, 1970'lerde yaşanan ekonomik bunalımlarla birlikte gerileme dönemi yaşamıştır. 1980'li yıllara geldiğinde ise askeri yönetimin yeni düzenlemesi sonucu Cumhuriyetin ve Atatürk'ün mirası olan bu kurum, yeniden köklü bir değişikliğe tabii tutulmuştur.

Hukuki açıdan bakıldığında, 26 Kasım 1937 tarihinde Kurum, Bakanlar Kurulu'nun 1223 sayılı Kararı ile kamu yararına çalışan dernek iken, 1961'de 35 Sayılı Kanunla; idare heyetinin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nca atanarak yürütülmesiyle hayatına devam etmiştir. Nihayet 1980 darbesi sonucu yeni bir sürece giren Kurum'un, 5 Mayıs 1981 tarihinde yayınlanan 51 No'lu Milli Güvenlik Kurulu

¹³ Turgay Çavuşoğlu, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Ankara, 2001, s.41-42

Kararı ile Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun genel merkezi, il merkezleri ve tüm kolları feshedilmiştir. 24 Mayıs 1983 tarih ve 2828 Sayılı Yasa ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu kabul edilerek, tüzel kişiliği olan katma bütçeli bir kuruluş haline getirilmiş, hazırlanan geçici madde gereğince Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kuruluşlarının yönetimi Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına geçmiştir. 1991 yılında çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlığa bağlanan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'nün 2011'de Başbakanlığa bağlı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü iken günümüzde Cumhurbaşkanlığına bağlı Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülmüştür.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son döneminde savaş, göç ve mali sorunların yarattığı olumsuzlukların yarattığı kimsesiz çocuklar sorunu uzun yıllar ülkenin kanayan yarası olmuş, sorunu çözmeye yönelik kurumsal ve gönüllü girişimler olmuştur. 1917'de İstanbul'da kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti önce I. Dünya Savaşı sonrasında İstanbul'un İtilaf Devletleri'nce beş yıllık işgali sürecinde fazla bir faaliyet gösterememiştir. Türk Kurtuluş Savaşı'nın Gazi Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde başarıya ulaşması, askeri ve siyasi zaferler sonunda ülkenin işgalden kurtarılması sürecinde 30 Haziran 1921'de Ankara'da kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti şumullü bir sosyal hizmet anlayışıyla kurumsal hizmetlerine başlamıştır. İstanbul'un da işgalden kurtarılmasından sonra İstanbul'daki cemiyeti de bünyesine katarak şubesi yapan Cemiyet, yurt genelinde güçlü bir teşkilat kurmuştur. Kapsamlı bir çocuk davası benimseyen Cemiyet, 1935'de Çocuk Esirgeme Kurumu adını almış ve kuruluş yıllarındaki amaç ve faaliyetlerini sürdürmüştür. II. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra Türkiye'de ve dünyada meydana gelen gelişmeler neticesinde birtakım yapısal değişiklikler yaşamıştır. 1960'lardan itibaren sorunlar yaşayan ve bir takım değişikliklere gidilen kurum, 1980'de 12 Eylül Askeri Müdahalesiyle yeniden kurulmuştur. 1991'de Başbakanlığa bağlı kurum, günümüzde Cumhurbaşkanlığı makamına bağlı bir genel müdürlük olarak yeniden yapılandırılmıştır.

Kaynakça

"Himaye Edilen Etfalin Esnanı Hakkında Rapor" Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925.

Sarıkaya, Makbule. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun Yüzüncü Yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu.

- Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, Ankara, 337.
- Çavuşoğlu, Turgay. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Ankara, 2001.
- Cemil (Topuzlu) Paşa, İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım, İstanbul, 2002.
- Güler, Ali. Tarihin Tanıklığında Ermeniler ve Rumlar, TÜRKAR yayınları, Ankara, 2000.
- Sarıkaya, Makbule. "Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Şubesi'nin Faaliyetleri (1917-1935), Atatürk Dergisi, 11/2, Erzurum, 2022, s.51-59.
- Sarıkaya, Makbule. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935, Ankara, 2011.
- Tosun, Hüseyin. "İtilaf Devletleri Son Birliklerinin İstanbul'dan Ayrılışları (2 Ekim 1923)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, IX-27, Kasım 1993, s.627-652.
- Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1925
- Umay, Fuad. Hayatım, Ankara, 1961.